

Aleš Berger (ur.)

INTERPRETACIJE 3: VITOMIL ZUPAN

Nova revija, 1993
str. 215

Tretji zvezek zbirke Interpretacije, ki jo izdaja uredništvo Nove revije, je posvečen leta 1987 umrlemu Vitomilu Zupanu - pripovedniku, pesniku, dramatik, scenaristu in avtorju številnih radijskih iger. Urednik tega zvezka (Aleš Berger) je poleg nekaterih - kot kaže - stalnih sodelavcev zbirke (Mance Košir, Gorana Schmidta, Toneta Pavčka, Janka Kosa) povabil k sodelovanju še nekaj drugih avtorjev, med katerimi naj omenim predvsem Alenko Koron, Deniso Poniža, Tomaža Toporišiča in seveda Ifigenijo Zagoričnik.

Janko Kos (Zločin in kazen Vitomila Zupana) se večinoma osredotoča na seksualnost kot temeljno izhodišče Zupanovega pisateljstva (čeprav se izraziteje pojavlja šele po l. 1965). Od štiriletnikovega srečavanja s spolnostjo (Levitan), kjer gre predvsem za zvedavost in obenem odkrivanje, da je prav spolnost

tisto, kar nam omogoča manipulacijo s sočlovekom, preko t.i. zrelle spolnosti, ki ni več le sredstvo volje do moči in svobode (svoje in drugih), pa vse do poznih literarnih del, v katerih o seksualnosti govori ironično in z dobrodušno grotesknostjo. In ker Kos ugotavlja, da je Zupanovo literaturo nemogoče ločevati od njegovega življenja, ker romani navedeno k biografiji in obratno, saj resnica raste iz enega in drugega, je tudi izhodiščni položaj pisateljevega življenjskega sveta "izvirni greh" njegove odločitve za spolnost kot voljo do moči. Pri dveh dogodkih, ki sta izrazito zaznamovala Zupana, namreč nehotni uboj prijatelja leta 1932 in skrivda za smrt ljubljene ženske (Kos to imenuje "zgodba o 'zločinu in kazni'"), je po Kosovem mnenju bistvenega pomena prav manipulacija s spolnostjo, s pomočjo katere se lahko uveljavi volja do moči kot osvajanje ženske in kot nadmoč enega moškega nad drugim. Sledi nauk: nedolžna in naivna igra z voljo do moči se sprevrže v tragedijo... Lahko rečemo, da gre za dokaj klasično, tipično predstavo o Vitomilu Zupanu kot človeku, ki je obseden s spolnostjo in čigar razumevanje morale je milo rečeno vprašljivo. Gre za predstavo, zasidrano v glavi povprečnega Slovenca, ki je preštudiral Igro s hudičevim repom in prebral Manuet za kitaro. Tako kot gledaš, tako vidiš. Hvala bogu, da nekateri ljudje gledajo tudi drugače. Eden izmed njih je Tomaž Toporišič. V svojem kratkem prispevku (Ladja dobrega in zlega) se ustavi predvsem ob Zupanovem dramskem tekstu Ladja brez imena (deloma tudi Angeli, ljudje in živali), iz katerega razbira umetnikovo moralno filozofijo - konkretno: odnos do spolnosti. Ugotavlja, da je "želja telesa" Zupanu upravičena in samoumevna le, če je povezana z ljubeznijo, če ima torej duhovno komponento, ne pa, da je sama sebi namen. Pri

tem je pomembno še nekaj. Osebe, ki v Ladji brez imena simbolizirajo dobro, se neprestano soočajo s svojimi nasprotniki (predstavniki zlega) in ne ena ne druga stran ne razpolaga z absolutno močjo. Vsakdo mora v svojem življenju sam zase, samostojno izbirati med dobrim in zlim. Moralnost junakov namreč izhaja iz njih samih, iz njihove zavesti, pri čemer na smemo spregledati Toporišičevega opozorila, da je bila v času nastanka omenjenih dram (začetek 50-ih let) Zupanu zavest nujno že moralna zavest. Še nečesa se moramo zavedati. Ne gre za krščansko (točneje katoliško) moralno niti za metafiziko, kajti osebe in njihov svet so postavljene v dobo, ki je ostala brez metafizične utemeljenosti, v dobo, ki se oklepa humanističnih temeljev. Razpetost med eksistencialistično pozicijo osebne odgovornosti za lastna dejanja in intimistično religijo človeka (človečnosti) je neskončna. Vprašanja o odgovornosti pri izbiri med dobrim in zlim, vprašanja o odgovornosti za stanje stvari ostajajo odprta... Tudi na koncu Zupan še vedno vztraja na dihotomiji dobrega in zla.

Ravno tako povsem nasprotno sliko od ustaljenih predstav o Zupanu razkriva tudi Denis Poniž ("Mene je zajelo celotno področje besede"). Prvič zato, ker spregovori o Zupanu pesniku (ta del Zupanovega umetniškega opusa je skorajda neznan, da ne rečemo prezrt; do sedaj je bila objavljena le pesniška zbirka Polnočno vino), in drugič, ker je ta pesnik Zupan nežen, občutljiv in poglobljen človek. Poniž razdeli Zupanovo pesniško ustvarjalnost v tri obdobja, med katerimi sta najbolj plodna prvo in zadnje (1948-55 in od približno l. 1968 dalje), ki dokazujeta samostojno in izdelano pesniško osebnost.

Alenka Koron se v svoji problemski analizi (Nemirno iskanje moderne proze: Zupanovo pripovedništvo do Menueta za kitaro)

osredotoči na prvo polovico Zupanovega literarnega opusa. Opozarja na precejšnja nihanja v kakovosti med različnimi besedili in tudi znotraj njih (mojstrstvo se meša z neizčiščenostjo, iskrivost z diletantizmom, iskanje novih izraznih možnosti z zatekanjem h klišejem itn.). Največ pozornosti posveti Potovanju na konec pomladi, ki po njenem mnenju predstavlja vrhunec prvega romanopisnega obdobja in v katerem je pisatelj vpeljal nekaj novosti (npr. samoironijo - roman je namreč pisan v prvi osebi). Avtorica sklepe, da je težko zarisati že samo okvirne poteze Zupanove pripovedne proze. Elementi, ki so blizu novi romantiki, postdekadenci in postnaturalizmu, se prepletajo na primer s socialnim realizmom, letega pa pisatelj formalno-stilno neprestano modernizira. Zadnja ugotovitev se delno dopolnjuje s pisanjem Marjana Dolgana (Kako pisati ideološki kič in pri tem uživati), ki se ukvarja z Zupanovimi kratkimi proznimi in dramskimi besedili, nastalimi med NOB. On namreč ugotavlja, da kljub Zupanovemu podrejanju predpisanim šablonam in ostajanju znotraj okvirjev socialnega realizma lahko v njih že zasledimo povojnega povsem samostojnega literarnega ustvarjalca.

O Zupanu kot enem najpomembnejših ustvarjalcev v razvoju slovenske radijske igre razmišlja Vilma Štritof (Radijske igre Vitomila Zupana), medtem ko se Zupanovih prispevkov k slovenskemu filmu loti Goran Schmidt (Zlodej v mimem mestu. Filmske zgodbe Vitomila Zupana).

Namesto z intervjuji se zbornik končuje z Zupanovo bibliografijo in s temeljitim popisom pisateljve zapuščine, ki jo je uredil Boris Rozman.

Na koncu se z Ifigenijo Zagoričnik (Vitomil, Vitomil - moški, ki me ni prizadel) vračam na začetek k črno belemu in enostranskemu prikazovanju in razumeva-

nju Zupana. Vračam se k Vitomilu Zupanu - človeku in moškemu. Mislim, da je iskrena in duhovita, predvsem pa človeška izpoved Ifigenije Zagoričnik najlepši odgovor Janku Kosu in vsem, ki vidijo v Vitomilu Zupanu skoraj izključno spolnega obsedenca (ali recimo - kurbirja).

Jasna Kamin

Darja Zaviršek

ŽENSKÉ IN DUŠEVNO ZDRAVJE

VŠSD, Ljubljana 1994

333 str., cena: ??? SIT

RANLJIVOST IN POGUM

Pred kratkim je pri založbi Visoke šole za socialno delo v Ljubljani izšla knjiga Darje Zaviršek *Ženske in duševno zdravje* (v zbirki s prav takšnim imenom) s podnaslovom "O novih kulturah skrbi". Avtorica dela, magistra sociologije, je asistentka na tej šoli, predavateljica antropologije in predmeta *Duševno zdravje* v skupnosti. V akademskih krogih je zna-

na po samostojni publikaciji, antropološki študiji *Zgodba o Josipdolu* in po vrsti razprav in člankov, ki v znanstveno preučevanje vključujejo novo sociološko kategorijo, kategorijo spola. V tem smislu - v smislu ženske študije oz. študije spolov je pričujoča knjiga ena prvih v našem prostoru.

Ženske smo v okviru zahodne tradicije vselej znova soočene z ne posebno razveseljivim dejstvom, da je naš spol v socioloških teorijah, socialnih modelih in kulturnozgodovinskih študijah zastopan veliko redkeje, kot bi ustrezalo stvarnosti. Poleg tega je podoba ženske v diskurzih humanističnih znanosti največkrat popačena. Zaradi tovrstnih izkušenj je bil prvi korak iskanja ženske identitete v socialnih disciplinah kritika moško usmerjene znanosti, zlasti kar zadeva njeno scientistično težnjo po domnevni "objektivnosti", za katero se največkrat skriva brezobzirna diskriminacija vsakršne marginalnosti in izključitev vseh neoprijemljivih plasti življenja, ki jih ni moč stlačiti v ozke kalupe abstraktne "splošne veljavnosti".

V to sfero prezrtega in izključenega nedvomno sodi tudi žensko doživljanje stvarnosti. Obravnava popačenih interpretacij specifične ženskih izkušenj, teoretične redefinicije ženskosti in razmejevanje od izključno biološkične perspektive - vse to so pomembna, pri nas še skoraj povsem neobdelana polja. In prav ta polja tvorijo metodološka in vsebinska izhodišča knjige Darje Zaviršek.

Tako je njeno delo moč razumeti tudi kot enega prvih poskusov iskanja in preizkušanja novih poti in metod, ki nam lahko pomagajo preseči enostranskost moških metodoloških konstruktov. Knjiga *Ženske in duševno zdravje* je jasno, konsistentno in utemeljeno dokazuje vrednost obogatitve socialnih diskurzov s pomembnim, doslej prezrtim vidikom specifično ženskega izkustva.